

תוכן העניינים

חלק א

בדין "שומע כעונה" והמסתעף

סימן א

יסוד הדין "שומע כעונה" - שבעה סוגים בקיום מצוה ע"י שמיעה אוצר החכמה

דין 'שומע כעונה' נאמר אף במצוות שבגופו - ונסתפקו האחרונים אם השמיעה מהני במקום הדיבור או דמתייחס כאילו אמרן / חידוש הבית-הלוי שאין 'שומע כעונה' בברכת כהנים, ומש"כ עליו החזו"א עפ"י הכרעתו / מקור דין 'שומע כעונה' נלמד מסברא ולא בלפותא או מדינים אחרים / ביאור הא דאמרו 'שומע כעונה' ולא 'שומע כאומר' ויש בזה שש סוגים שונים וכמה נפקותות להלכה / א. דין 'עונה' דגבי הלל - בגדר "שניהם מדברים". ב. דין 'שומע כעונה' שמסברא - אחד מאופני הדיבור, והשומע אינו בגדר מדבר / שני יסודות בדין 'שומע כעונה': לא נאמר כשכתוב להדיא לשון "אמירה", ולא כשתוכן המצוה אינה שווה לשניהם / עפ"י ב' יסודות אלו יבואר להלן (סי' ה') דין מצוות אלו: ברכת כהנים, וידוי מעשר, מקרא ביכורים, וידוי דעגלה ערופה, קריאת שמע, ספירת העומר, וידוי על חטאים, וידוי דתפילת יום הכיפורים, אמירת הדברים גבי חליצה, שמיטת כספים, קבלת נדר או שבועה, סיפור יציאת מצרים, והחיוב ד"והגדת לבנך" / הסוג הג': מצוות שופר ומגילה - חיובן הוא גוף השמיעה. ד. "הסבו אחד מברך לכולן" - כולם בגדר "מברכים", וכן בתפילת ש"צ. ה. "עונה אמן" - ע"י הסכמה על הדברים הוי כמברך בעצמו. ו. "השומע דברי תורה", - אחת מצוות הלימוד / סוג שביעי של קיום ע"י שמיעה, בברכת קריאת התורה בציבור, וכן בז' "ברכות נישואין", ובברכת "אשר קידש ידך" דגבי מילה - יסודם הוא חובה המוטלת על כולם שאחד מהן יברך.

סימן ב

"עונה הללויה" - "שומע כעונה"

מוכיח מן הגמ' דאין צריך ילפותא לצאת חובתו ב'עונה' – דהוא גדר מיוחד שאינו גבי שומע בלא ענייה / יסוד הדברים נראה דשייך רק בהלל ושירה, שזהו סדר דיבור ע"י שמיעה וענייה אחר חבירו, ומוכח כן מדברי המאירי / בזמנינו שכולם בקיאים, יש לדון בדין 'שומע כעונה' ונחלקו רש"י והרמב"ם אי עדיף שכולם יאמרו ההלל או יענו אחר הש"ץ / ישוב דעת הרמב"ם עפ"י דברינו / תשובת רבי חייא בר אבא "חכימא וספריא ורישי עמא ודרשיא אמרו שמע ולא ענה יצא", יתבאר שהוכיח שהוא אחד מאופני הדיבור, ומכאן למדים לגבי כל מצוות דיבור שבתורה / תמהו האחרונים בדברי הגמ' "מניין לשומע כעונה וכו' אלא מכאן לשומע כעונה" - ונראה דהכוונה לומר היכן מצאנו דוגמא לזה / העולה מהאמור דבסוגיין מוכח להדיא דגדר 'שומע כעונה' כצד השני שבספק האחרונים, שהדברים מתייחסים אף אל השומע / ישוב דברי התוס', וביאור סדר המנהג הראשון בהלל, ובדברי הר"ן בטעם המנהג שנהגו עכשיו.

ד"ה

סימן ג

ב' אופני קיום מצות מגילה

מוכיח מדברי הראשונים דמקיים מצות קריאת המגילה בשמיעה גרידא, ויש סוברים דאיכא קיום בקריאה לחוד בלא שמיעה / בענין חרש המדבר ואינו שומע, אם יכול להוציא אחרים – דן בגדר שמיעה, ודברי החזון-איש בזה / נראה דיסוד דין הקריאה היא בגדר "נזכרים" וע"כ יש ב' אופני קיום, או בקריאה לחוד בלי שמיעה, או בשמיעה בלי קריאה, ולכן נוסח הברכה על מקרא מגילה / מחלוקת רש"י ובה"ג אי נשים מוציאות אנשים ידי חובתם במגילה / מה שנראה בגדר חיוב נשים בכל מצוות התורה / הנראה בביאור שי' בה"ג דאנשים נתחייבו במצות "זכירה" ונשים רק ב"שמיעת הזכירה" / ספיקו של הגר"ז בגדר חובת נשים במגילה - או משום דאף הן היו באותו הנס וחובתן כאנשים, או דהחיוב מיוחד לנשים אף שהזמן גרמא, נפק"מ לגבי עבדים, והובא ב"קונטרס חנוכה ומגילה" בנוסח אחר / בגדר חיוב עבדים, ומש"כ הבית-יוסף בביאור הצד דעבדים פטורים ממגילה / דברי הר"ן לענין להוציא בתרגום לעז את אחרים שאינם מבינים - נראה שדברי הר"ן רק במגילה, ויתבאר בזה ד' התוספתא שנתחבטו בה רבותינו האחרונים / חצי עבד וחצי בן חורין אינו מוציא בתקיעת שופר

אף לעצמו - האיך הדין לגבי מגילה, דברי הטור וספיקו של הבית-יוסף מה ס"ל לטור לגבי סתם עבדים, דהכא חיובו מורכב מעבדות וחרות / ביאור ע"פ החזון-איש דשופר שאני משאר מצוות שהזמ"ג / לדברינו דשייך קיום בעצם הקריאה בלי השמיעה, יתבאר היטב שיטת התוספתא, וכן מבואר באבני-נזר / הרמ"א כתב די"א דחצי עבד אף את עצמו אינו מוציא, מש"כ לדון בזה החזון"א דאפשר דבעי ראייה בספר ע"י בר חיובא, גם י"ל דמַעֲשֵׂה הקריאה והזכירה הם שני חלקים, אך דברי הי"א צ"ע.

אוצר החכמה

סימן ד

דין 'הסבו' ודין 'תפילת הש"ץ'

מוכיח דדין הסבו אחד מברך לכולן אינו מדין 'שומע כעונה' אלא שבהסיבה נעשים חטיבה אחת וכאילו כל א' מברך בעצמו / בדין הסבו בשנים — מח' רש"י ותוס' בדברי אביי / דין הסיבה בפירות ויין / דין בירך א' לכולן ולא הסבו י"א דלא מהני, ובמג"א כתב שמקורם מדברי הירושלמי "מי שאכל הוא יברך" / יפורש דהכלל של הירושלמי נאמר גם כשכבר יצא, דאין דין ערבות, וגם להפקיע דין 'שומע כעונה' / לגדר האמור בדין 'הסבו' יבואר דין מוגמר שא"צ בו הסבה / דין הסבו בשנים שאכלו כאחת בלי עניית אמן, וכשהשומעים אין מבינים לשון הקודש / דין סח אחד מן המסובים קודם שאכל לאחר שהבוצע כבר אכל — ישוב שי' הראשונים שהובא ברמ"א / המחבר חילק בין ברכת הנהנין לברכת המצוות, אם מצוה שאחד יברך לכולן או רק אם רצו / תפילת שליח-ציבור נראה להגדירו כעין גדר 'הסבו' דהמתפללים נעשין חטיבה אחת / היינו דמוציא הש"ץ את העם שבשדות, וזהו גם דעת ר"א בן עזריה אליבא דר"י דיחיד פטור בתפילת מוסף כשיש באותה העיר ציבור המתפלל, ודוקא ב"מוסף", ביאור / גדר זה בתפילת ציבור נראה בכוונת הריטב"א.

סימן ה

ב' כללים בדין 'שומע כעונה'

דין 'שומע כעונה' נראה דליתא במצוות שעצם האמירה הוא החיוב, ורק כשיסוד החיוב תוכן הדברים והאמירה אינה אלא ביטויים / 'שומע כעונה' הוא מעין דין שליחות / יבואר דברכת כהנים מצוותו לומר "בפה", מדכתיב אמור להם / עפ"ז יבוארו כמה מצוות שאין בהם דין 'שומע כעונה' או שהוצרכו ללימוד מיוחד: וידוי מעשר, מקרא

אוצר החכמה

ביכורים ועוד / מה בין לשון "ואמרת" ללשון "וענית", ולפי"ז יש לדון בעגלה ערופה דכתיב 'וענו' / בענין דברי האחרונים בדין 'שומע כעונה' בקריאת שמע, חילוק בין לשון "ואמרת" ללשון "ודברת" / בספירת העומר עצם הספירה כל עיקר המצוה ולא התוכן, כעין וידוי מעשר להרמב"ם / כלל נוסף נראה, דלא שייך 'שומע כעונה' כשתוכן האמירה מתייחסת לאדם הפרטי, כגון וידוי קרבנות ועוד / יל"ע בידוי של יום הכיפורים, והאם יש להוכיח מהא דהש"ך מוציא את שאינו בקי בידויו / לפי יסוד זה נראה דאין 'שומע כעונה' בחיוב אמירת דברים של יבם ויבמה / במקרא ביכורים יש להסתפק, ונראה לחלק בין וידוי דעגלה ערופה לוידוי מעשר ע"פ הכלל הנ"ל / שאני שמיטת כספים משאר מצוות שב"א לחבירו דיש בהם ענין 'שומע כעונה' / הצ"ח דן אם בנדר ושבועה יש דין 'שומע כעונה', לדברינו לא יועיל אף אם יאמר בלשון רבים / י"ל דשבועת שליח ציבור מהני, ולא מדין 'שומע כעונה' / ברמב"ן מבואר דלא שייך 'שומע כעונה' בשבועה מדכתיב "לבטא בשפתים" / בסיפור יציאת מצרים דליל הפסח מבואר בטושו"ע דאמרינן 'שומע כעונה' / יש לדון האם הדין לגבי "והגדת לבנך" אם שייך להוציא את האב ידי חובתו, אולם מסתבר דאין זה מצוה שבגופו.

סימן ו

עונה אמן

גדר 'עניית אמן' נראה דאינו כגדר 'עונה הללויה' או 'שומע כעונה', רק כאומר הדברים בעצמו בלשון קצרה / יתבאר כמה דינים שכתבו הפוסקים גבי ברכת הגומל שיוצאין בעניית אמן, תלמיד לרבו ועוד / דין מחודש בירושלמי שקטן יכול להוציא הגדול אף בברכת המזון דאורייתא, אם עונה אחריו אמן זה מתיישב להנ"ל, והרי"ז דומה לנזיר שאומר "ואני" דהוי כאומר "והריני נזיר" / גדר "אמן" לפי דעת הבבלי היינו כאומר 'ואף אני מברך כמוהו', ולכן לא מהני בברכה דלאו בר חיובא, והוי כשינה ממטבע הברכה / מוכח גדר זה בדברי השיטה-מקובצת דהעונה אמן יוצא בברכת הגומל של חבירו אף שלא נתכוין להוציאו, ומיושב תמיהת הביאור-הלכה בזה / במש"כ הרע"א לחדש עפי"ד הרא"ש דברכת הגומל בעי דוקא עניית אמן, ומה שדנו בזה האחרונים / ביאור הטעם דברכת הגומל נתקנה בלשון פרטי / ד' הטושו"ע דבאופן שגם המברך נתחייב בהגומל שייך 'שומע כעונה' אף בלא עניית אמן, צ"ב

בסברת הדבר לפמשנ"ת לעיל ד'שומע כעונה' שייך רק בשתוכן הברכה משותף לשניהם / ספק האורים-גדולים אי שייך 'שומע כעונה' בשני סוגי חיוב לברכה.

סימן ז

'שמיעת דברי תורה'

מדברי הפוסקים ז"ל דשומע דברי תורה עדיף מהרהור בד"ת - נראה דאין הכוונה לגדר 'שומע כעונה' דעלמא אלא דע"י שמיעתו הוי כמשתתף בלימוד חבירו בעצמו / ראייה לזה מפ"י האבודרהם דדין ברכת התורה נלמד ממה שצוה משה רבנו ע"ה לישראל לברך על שמיעת התורה ממנו / גם מסברא מוכח כן שהרי עיקר מצות לימוד התנ"ך היא ללמד לבניו ותלמידיו / עוד חילוק מצאנו בין הרהור לדיבור בתורה לגבי חיוב טהרה, לפי האמור יבואר מש"כ התוס' בזה - כדאשכחן בסיני דהיה שם דיבור דשומע כעונה / חילוק שלישי בין הרהור לדיבור בד"ת מצינו לגבי כנגד ערוה, ובהא כו"ע מודו דהרהור לאו כדיבור ומ"מ ע"י שמיעה עדיף מהרהור, ונראה שה"ה לגבי דברי תורה עצם השמיעה הוי כדיבור / ד' הרי"ז הלוי דנתחייבו בטבילה רק לאחר שהסכים הקב"ה שהדיבור יהיה עמם ולא רק למשה — מה שיש לדון דהא הכא ליכא פרטי הדין ד'שומע כעונה' / אולי יש לפרש ד' הגרי"ז דגם ב'שמיעת דברי תורה' יש נפק"מ אי הדברים מכוונים אל השומע להדיא דרק אז הוי כדיבור ממש, ולפי"ז תהא נפקותא לדינא גם לגבי הדין דכנגד ערוה, וגם לגבי ברכת התורה, ויל"ע בזה.

אוצר החכמה

סימן ח

ברכות קריאת התורה בציבור וכיו"ב

כמה מצוות שחיובם לאומרם בעשרה כשכולם ישמעו, ונראה דאין זה מדין 'שומע כעונה' / כמה ענינים לדון בדין ברכות קריאת התורה בציבור וטעם התקנה שכל העולים מברכים — האם החיוב על הקורא או על השומעים, ראיות לכאן ולכאן / מש"כ הראשונים בהא דתיקנו אח"כ שהש"ץ קורא, ומדוע מהני קריאת המברך בלחש / בענין סומא אם יכול לקרות או לעלות לתורה ולברך אף שאינו קורא — מה שהאריכו בזה הפוסקים, ואם יש לדמות דין קריאת התורה לדין קריאת המגילה / צ"ע למה עדיף ברכות התורה שמצטרפין למאה ברכות בנתכוין לשומעין / ונראה דשונה הברכה בברכת התורה דהיא חובה כללית שייאמרו הברכות ומתקיימת ע"י הקורא, ולא מדין

'שומע כעונה' הוא / לפי"ז יתבאר למה אין צריך כוונת משמיע ושומע, ולמה סגי בעשרה שומעים ולא כל הציבור, ולמה מהני קריאת המברך בלחש, ועולין למנין ק' ברכות / יתיישבו בזה כמה תמיהות האחרונים בהאי עניינא / בענין עניית אמן בברכות אלו, ואם מהני אמן להשלים מנין הברכות, ויתבאר דעדיפא עניית אמן בהנך ברכות משמיעה גרידא דאינו 'מברך' אלא 'שומע' / דן בארוכה אם חיוב הברכה של קריאת התורה היא חובה פרטית של הקורא, מוכח שאינו כן ומ"מ יש ליישב דברי הפוסקים בזה / תמיהת המשנ"ב מדוע המברך בלחש יוצא בדיעבד, ישוב הלכה זו לפי הנ"ל / בדין מי שרואה ומדבר ואינו שומע אם רשאי שיקרא עם הש"ץ, תמוה מש"כ הפמ"ג דרשאי, וכן יל"ע במה שנסתפק אי ישן מצטרף לעשרה לגבי קריאת התורה / מצאנו כמה ברכות השבח כמו ז' ברכות דנישואין, וכן ברכת 'אשר קדש ידיד מבטן' שכל אחד מהעומדים שם יכול לברך אותה / נראה דהתם נמי יסוד חיובן לאו חיוב פרטי רק שהברכה צריכה להיאמר על מצוות אלו / אמנם הברכה שייכת רק למשתתפים בשעת עשיית המצוה, ואם נתפזרו בלא שיברכו עוברים על חובתם / יל"ע אם נשאר עשרה האם יכולים השאר להתפזר.

סימן א

[1-2-3]

יסוד הדין 'שומע בעונה' - שבעה סוגים בקיום מצוה ע"י שמיעה

[אוצר החכמה]

א

קיי"ל (סוכה לא ע"ג) ד'שומע בעונה', והוא כלל גדול במצוות שבדיבור, ששייך לצאת ידי חובת המצוה אף בלא אמירת הדברים הוא בעצמו, וסגי בזה ששומע מחבירו האומר אותם דברים, ועי"ז גם הוא מקיים המצוה, אלא דאיכא בזה ב' תנאים: (א) רק מי שהוא בר חיובא באותה מצוה יכול להוציא אחרים ידי חובתן, וכדתנן במתני' (ר"ה טז ע"ב) 'זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן'. (ב) רק כשהשמיע מתכוין להוציאו ידי חובה, והשומע מתכוין לצאת ידי חובתו בשמיעה זו, באופן זה דווקא אמרינן ד'שומע בעונה', וכדאמרינן התם (שם) 'ביחיד לא יצא עד שיתכוין שומע ומשמיע', [ועיין רמב"ם (הל' שופר פ"ג ה"ד) ובמגיד-משנה וכסף-משנה שם, ובר"ן (ר"ה טז ע"ב), ביאור הדברים למ"ד מצוות אין צריכות כוונה].

והחידוש בזה, דאף דלא שייך שליחות במצוות שחיובן על גוף האדם, דהא דקיי"ל (קידושין מא ע"ג) 'שלוחו של אדם כמותו' היינו רק במצוות שעיקר עניינם הוא התוצאה וחלות הדינים הנעשים ע"י פעולות

האדם, ובזה אמרינן ששלוחו של אדם כמותו, דע"י שמינהו לשליח מתייחסת פעולת השליח כאילו עשאו המשלח, אבל במצוות שחיובם בגופו דהפעולה עצמה היא המצוה, לא שייך כלל שליחות, דלא שייך שיהא עצם גוף השליח נחשב כגופו של המשלח וכמבואר וכמבואר בדברי הראשונים [ע"י תוס"ס ר"ד (קידושין מז ע"ב, ד"ה שאני), ובפי' הרא"ש (נדרים עב ע"ב, ד"ה לא שמיע ליה)]. והאריכו בזה האחרונים, ולפי"ז במצוות שבדיבור לא שייך כלל שליחות, שימנה את חבירו לומר את הדברים בשליחותו, כיון שחובת המצוה מוטלת על גוף האדם לומר דברים אלו - מכל מקום נתחדש דיש אפשרות לקיום המצוה ע"י חבירו, באופן שחבירו אומר את הדברים והוא שומע אותן, ובכך יוצא ידי חובת המצוה בעצמו.

ונסתפקו האחרונים ביסוד הדין ובגדר הדברים בהא ד'שומע בעונה', האם פירושו שיוצא ידי חובתו בעצם מעשה השמיעה, דשמיעת הדברים מהני ליה במקום דיבור, [ולפי צד זה אין כל קשר בין דין 'שומע בעונה' לפרשת שליחות, כי המצוה אכן מתקיימת בפועל ע"י האדם עצמו בפעולת שמיעתו]. או דילמא פירושו שע"י השמיעה מתייחס

להוציאם י"ח וכולם מקיימים מצות הברכה על ידו, וכאילו כולם מברכים ברכה אחת היוצא מפי המברך, שפיו כפיהם וכו'. ומש"כ 'שהוא נעשה שליח לכולם' אין כוונתו לדין שליחות דעלמא, שהרי כבר נתבאר דבמצוות שבגופו לא שייך דין שליחות, אלא כוונתו דע"י השמיעה מועילה ברכת חבריו, ודברי חבריו נחשבין כאילו הוא אמרן וכמו שכתב 'שפיו כפיהם'. ובאמת מצאנו כבר להרמב"ן בחידושו (פסחים ז ע"ב) שכתב לשון זה 'וזה שאנו מברכין על מקרא מגילה וכו' ואפשר לצאת מן המקרא ע"י שליח וכו'. ופשוט שאין כוונתו לדין שליחות דעלמא, אלא כוונתו כהצד השני שבספק האחרונים, דהא ד'שומע כעונה' היינו דע"י השמיעה נחשבין דברי חבריו כאילו הוא אמרן, וכמו שיבואר להלן, [ועיי' פריימגדים (או"ח, פתחה כוללם, סלק שלישי, אות כח. ונדברי הכ"ח ע"י סי' תרעו, מנך אברהם ס"ק ד), ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' טו) מש"כ בזה].

והנה בחזון-איש (או"ח סי' כט) דן בזה, וז"ל 'הא דאמרינן 'שומע כעונה', אי פירושו שיוצא במעשה השמיעה לחוד, או שמתייחס אליו גם הדיבור של המשמיע, ע"י שמיעה, ויוצא יד"ח בשיתוף השמיעה והדיבור של חבריו'.

וכתב דמהא דבעי דווקא בר חיובא, - ואף דגם מי שיצא כבר יכול להוציא חבריו היינו רק מדין ערבות ד'כל ישראל ערבין זה בזה', - וכן מהא

אליו דיבור חבריו כאילו אף הוא אמרן, ומשום כך הוא יוצא ידי חובתו, דאף שלא שייך למנות שליח לקיים מצוות דיבור במקומו לגמרי, מ"מ כשהוא עומד ושומע הדברים שפיר מהני שיהא נחשב דברי חבריו כאילו גם הוא אמרן. ועיין בספר שיח-השדה (להגדל"ל פרומר זצ"ל, שער נרמס ה', סי' ד) שהאריך הרבה בזה, והביא דבספר בכור-שור (נרמס נד ע"ב) מבואר דנקט כהצד דיוצא בעצם מעשה השמיעה, ודימהו להא דאיכא מ"ד בגמ' (נרמס כ ע"ב) ד'הרהור כדיבור דמי', ושמיעה לא גריעא מהרהור.

אוצר החכמה

ואף דלגבי הרהור איכא פלוגתא בגמ' (סו), ודעת רב חסדא ד'הרהור לאו כדיבור דמי', וקיי"ל כוותיה לפי דעת רוב הראשונים, כמו שהאריך בזה בביאור-הלכה (סי' סג סעי' ד, ד"ה ילא, ע"י"ש), מ"מ אמרינן אליבא דכו"ע 'שומע כעונה', דס"ל לדעה זו דאף שלא מספיק שיהרהר הדברים בלבו אלא צריך לבטאות אותן הדברים בפיו, דלא שייך קיום בהרהור בעלמא, אבל כששומע הדברים מחבריו האומרן בפיו סגי בזה, ואין צריך אמירת הדברים להדיא בפי האדם.

ב

ובשיח-השדה (סס ע"ב סי' יח) האריך להוכיח כהצד השני, והביא דברי שו"ע הרב (סי' יג סעי' ו) שכתב 'שהוא נעשה שליח לכולם'

גם לפי הצד הראשון, וז"ל "די"ל דמ"מ מתנאי הדין ד'שומע כעונה' הוא כוונת משמיע להוציא, ושתהא שמיעת קריאה של מצוה ולא בשמיעת קול דברים שאינם מעשה המצוה אצל האומרן", וכן מש"כ החזון-איש להוכיח מהא ד'שומע כעונה' אף לר' יוסי דס"ל דצריך להשמיע לאזניו יש לתרץ דהא דלר' יוסי מעכב שישמיע לאזנו, אין הענין שצריך דווקא שישמע מה שאומר אלא הגדר הוא דצריך שהשמיעה תצטרף לקיום המצוה דאמירה, והכא שהשמיעה עצמה היא קיום המצוה הא נצטרפה השמיעה לקיום המצוה, ויש לפלפל].

ובתב החזון-איש (ס"ט סעי' ג) 'ולפי האמור יש לעיין במש"כ בספר בית-הלוי להגרי"ד זצ"ל הגאב"ד בריסק, שאין דין 'שומע כעונה' בברכת כהנים משום דצריך קול רם, ולפי האמור כיון שנשלמו תנאי הדיבור במשמיע סגי ליה לשומע, ונראה דברכת כהנים עיקרה הדיבור, שהוא שוה בגדרו בין בקול נמוך ובין בקול רם, וכשהוא בקול רם אינו אלא כמוסיף עליו תנאי שהוא חוץ ממנו כתנאי הכוס והמגילה וצ"ע. [בקצרה, כיון דכל שומע גם הדיבור של המשמיע הוא לעולם הנשואי של המצוה, עד שיתכן להגדירה בתנאים מיוחדים, כמו שתהיה מתוך הכתב ועל הכוס וכיו"ב, שפיר יתכן בה גם תנאי של קול רם, ומנ"ל שוב לחדש שלא יהא בזה דין 'שומע כעונה' עכ"ל.

דבעי כוונת משמיע להוציאו יד"ח, אף למ"ד מצוות אין צריכות כוונה, מוכח דענין 'שומע כעונה' היינו 'התאחדות השומע והמשמיע זה בדיבור וזה בשמיעה עד שמתייחס גם הדיבור למצות השומע' ומשום כך צריך שיהא הדיבור דיבור של מצוה דווקא, דשמיעת דיבור בעלמא לא מהני לדין 'שומע כעונה', שהרי הוא בא לצאת בדיבורו של חברו, וכן צריך משום כך כוונת משמיע להוציאו יד"ח, דבעינן דעת להשתתף יחדיו. עוד הוכיח כן מהא דאף במצוות שבדיבור שיש בהן תנאים נוספים לדיבור אמרינן בהו ד'שומע כעונה' אף שלשומע ליכא הני תנאים, כמו השומע מגילה שיוצא בקריאת חברו, אף שצריך להיות קריאה מתוך הספר, ואם איתא דדין 'שומע כעונה' הוא משום דהשמיעה כדיבור, אכתי הוי קראה על פה, שלא יצא, אלא מוכח שכל קריאת המשמיע הוי כדידיה, וכיון שהמשמיע קורא מתוך הספר שפיר יצא אף השומע יד"ח. וכן למ"ד דאם לא השמיע לאזניו לא יצא, ומכל מקום יוצא בשמיעה מדין 'שומע כעונה', אע"ג דאכתי הוי כדיבור בלחש שלא השמיע לאזנו, אלא מוכח שדיבור המשמיע מהני ליה לדידיה, וסגי בזה שלמשמיע איכא כל הני תנאים הצריכים, דדיבור המשמיע הנשלם בכל תנאי המצוה, כדידיה דמ"א.

אוצר החכמה

[ועיין בספר קהלות-יעקב (פסחים, מהדו"ס ס"ה מה א) שכתב דיש לתרץ כל זה

בסוטה (למ ע"ג) אמור להם — כאדם האומר לחבירו, ובספרי מפורש כן להדיא: אמור להם — שיהיו כולם שומעים, ובטור (סי' קמח) משמע דדרשת הספרי עם דרשת הגמ' הוי הכל דבר אחד יעוי"ש, וכן הוא במרדכי (פ"ג דמגילה סי' תמחז), וא"כ נהי דמתייחס הדיבור אל השומע והוי כמדבר בקול רם, מ"מ הרי אינם שומעים את דיבורו של השומע ולזה לא מהני כאן 'שומע בעונה', וזהו כוונת הבית־הלוי והוא דבר ברור.

וב"ב באבי־עזרי (קמא, הל' נשיאת כפיים פ"ד ה"א) 'והנכון כמו שכתב הבית־הלוי וכו'', אבל לענין ברכת כהנים העם לא שומעים מהכהנים, ומה מהני מה שהוא כדיבור אצל הכהנים, אבל **אין כאן אמור להם** שהעם אין שומעין מהשמיעה שהיא כדיבור אצל הכהנים, והוא פשוט, ואינני מבין שום טעם וסברא לנטות מזה'. וכן מטו בבי מדרשא בשם הגרי"ז זצ"ל שפי' כן דברי הבית־הלוי (וק' מנא נהגה של פסח מניח לו). ולהלן (סימן ה) יבואר טעם נוסף בהא דלא שייך דין 'שומע בעונה' גבי ברכת כהנים, משום שכתוב גבה לשון 'אמור', וכל היכא דכתיב מפורש לשון אמירה הרי יש בזה דין אמירת הדברים בפה להדיא, ולא נאמר בזה כלל הדין ד'שומע בעונה', וכן יבואר הטעם למה נאמר בזה דין מיוחד ד'אמירה'.

והנה מה שהכריע החזון־איש שיסוד וגדר 'שומע בעונה' הוא שיש כאן הצטרפות השומע והמשמיע, יבואר עוד להלן יסוד הדברים, אך מה שנקט דטעמו של הבית־הלוי (על הסורה, סוף חומש גרשמים) דלא שייך דין 'שומע בעונה' גבי ברכת כהנים, הוא משום הדין דצריך בה קול רם, ולכך נטה מדבריו, לפי מה שהכריע שהדיבור של המשמיע מתייחס לשומע עם כל תנאיו, - נראה מזה שפירש דהבית־הלוי קאי בהאי דעה שיסוד דין 'שומע בעונה' הוא שיוצא בעצם מעשה השמיעה, ולכך ס"ל דליכא לדין 'שומע בעונה' היכא דצריך קול רם, כיון שהשמיעה אינה נחשבת בדין ד'קול רם' וכן פי' להדיא בקהלות־יעקב (שס) בדעת הבית־הלוי.

אמנם כמה אחרונים פירשו דברי הבית־הלוי, דאף הוא קאי בהאי סברא דדיבור המשמיע מתייחס לשומע עם כל תנאי הדיבור שיש במשמיע, ולפיכך ודאי נחשב לשומע אף התנאי דקול רם, והא דכתב דלא מועיל דין 'שומע בעונה' גבי ברכת כהנים משום דצריך קול רם כוונתו לענין אחר, וכמו שכתב בספר עמק־ברכה (נשיאת־כפיים סי' ה) "ולענ"ד נראה דדברי הבית־הלוי נכונים, משום דהא דבעינן בברכת כהנים קול רם, לאו דהוא תנאי בהדיבור שיהא בקול רם, אלא עיקר הדין דבעינן שיהא כל הקהל שומעים את דיבורו, וזהו דדרשי

מזה לגמרי, ומהא^{ללואיה} דחלוקים במהות עניינם נובעים כמה נפקותות להלכה, ולכל אחד מהני ששה עניינים יש דינים המיוחדים לו.

וששה העניינים הן: א) דין 'עונה' הללויה דגבי הלל וכיו"ב. ב) דין 'שומע כעונה'. ג) קיום המצוה ב'שמיעה' גרידא, במצות שופר, ובקריאת המגילה. ד) דין 'הסבו' דגבי ברכות, ודין שליח ציבור המוציא את הציבור יד"ח. ה) 'עונה אמן'. ו) שמיעת דברי תורה. ומצאנו סוג שביעי של חובת ברכה המתקיימת ע"י שאחד מברך וכולם שומעים, ולא מדין 'שומע כעונה', כגון ברכות קריאת התורה בציבור, ועוד. ויבואר בארוכה כל ענין וענין במקומו להלן. וכאן נבאר רק יסודי הדברים.

אוצר החכמה

א) דין "עונה" דאיתא במתני' (סוכה לא ע"ב) "אם היה גדול מקרא אותו עונה אחריו הללויה", ויסוד עניינו דע"י שעונה הללויה על ההלל שאומר המקריא הרי הוא משתתף בפועל בדיבורו של חבירו, כיון שאף הוא עונה עליו — על כל דיבור ודיבור — בענייה שיש בתוכנה מאותו ענין של המקריא, וע"י זה הוא בגדר "שניהם מדברים", כיון שגם הוא נעשה שותף לדברי חבירו, ומשום כך יצא ידי חובתו בענייה גרידא אף שלא אמר בעצמו כל ההלל. וענין זה לא שייך אלא בדברים שמתאים בסדר אמירתן צורת ענייה, כגון הלל ושירה וכיו"ב, וכמו שיבואר להלן (סימן ב, סעי' ב).

והנה מבואר בגמ' (סוכה סז) דלא אשכחן מקור להאי דינא ד'שומע כעונה' לא במשנה ולא בברייתא, וכמו שיבואר להלן (סימן ב, סעי' ד), דאף קרא דמייתי בגמ' אינו אלא דוגמא דאמרינן שהשומע כעונה ואין זה ילפוטא, אלא סברא בעלמא היא. ולהלן (סימן ג, סעי' א) נביא תמיהת הרש"ש (סז) למה לא הוכיחה הגמ' ד'שומע כעונה' מהא דאיתא במתני' (ר"ס ס ע"ב) לגבי קריאת המגילה דיכול לצאת יד"ח בשמיעה מחבירו, ותירוצו בזה. וכן יבואר להלן (סימן ב, וסימן ד) אמאי לא הוכיחו כן מדין עניית הלל דמתני' (סוכה לא ע"ב), ומהא דתנן להדיא במתני' (נרסם מז ע"ב) גבי ברכת המוציא וברכת המזון 'הסבו אחד מברך לכולן', ומהא דגבי תפילה איתא במתני' (ר"ס לג ע"ב) שהש"ץ מוציא את הרבים ידי חובתן. דהא לכאורה כל אלו הן מדין 'שומע כעונה'. ומוכח דכל הני הוו דינים שונים זה מזה, ואין להוכיח מהם לדין 'שומע כעונה' דעלמא. וכן יבואר (בסימן ב, סעי' א) הא דתמוה מאוד מהו הלשון שאמרו 'שומע כעונה', הו"ל לומר 'שומע כאומר', דהשומע נחשב כאומר הדברים ומהו ענין 'עונה' לכאן.

ולאחר העיון בסוגיות הגמ' בזה, מתבאר דיש בזה ששה סוגי דברים, שהצד השווה בהן דשייך לצאת ידי חובתו ע"י שמיעה מחבירו, אבל יסוד כל אחד מהם, וגדריהם שונים זה

והסברא דמהני אופן זה לקיום מצוה היא דכיון דבהנך דברים שייך מציאות וסדר שאחד אומר את הדברים והשני משתתף עמו בעניית עיקר התוכן כמסכים על הנאמר, וכל הנאמר מתייחס לשניהם כאילו שניהם אמרו הכל, סברא היא דאף גבי מצוה שיש חיוב על כל אחד לומר הדברים כגון קריאת ההלל, אמרינן דע"י שעונה הללויה על כל דיבור של המקריא שפיר הוי שותף לכל הדברים, והווי שניהם בגדר "מדברים" על כל ההלל.

(ב) דין "שומע כעונה". והוא חידוש יותר גדול, דאף השומע לחוד בלא עניית הללויה יצא ידי חובתו כמו ה"עונה הללויה". ויבאר להלן (סימן ג, סעי' ד) דמתוך סוגיית הגמ' מוכח כצד השני שבספק האחרונים, דיסוד דין 'שומע כעונה' הוא שע"י השמיעה מתייחס אליו דיבורו של חברו, וכדברי החזו"ן איש דיש כאן התאחדות השומע והמשמיע ועי"ז מתייחס דיבור המשמיע אל השומע. וכאמור לעיל דדין זה הוא מסברא גרידא ולא אשכחן בגמ' שום מקור לזה מקרא ואף לא ממשנה או ברייתא.

וביסוד עניינו נראה שהוא משום שאחד מאופני הדיבור הוא שאחד מדבר בשמו ובשם חברו, וכמו בני אדם שיש להם דבר אל המלך שרוצים להודות לו או לבקש ממנו איזה דבר יש אופן מאופני הדיבור שכולם עומדים יחד לפני המלך ואחד אומר את הדברים בשם

כולם, ומתייחסים דבריו לכל אחד מהן כאילו גם הוא אמרן. ולפיכך אמרינן מסברא דכיון שאופן זה הוא אחד מאופני הדיבור שפיר מועיל צורת דיבור זה אף להיכא שאיכא מצות דיבור על כל אחד, דע"י שאחד מדבר בשמו ובכוונה להוציאו יד"ח והוא עומד על ידו ושומע הדברים ומתכוין שחבירו ידבר בשמו ויוציאו יד"ח שפיר נחשב כאילו אף הוא אמרן ונפיק יד"ח המצוה. אלא שיש חילוק בגדר הדברים בין 'עונה' ל'שומע' גרידא, ד'עונה' נחשב כמשתתף בפועל בדיבור והווי שניהם בגדר "מדברים", אבל ב"שומע" בלא ענייה אין הוא בגדר "מדבר" אלא שיוצא יד"ח בזה שחבירו מדבר אף בשמו. ובזה יבאר להלן (שם, סעי' ב) דעת הני ראשונים דס"ל דאיכא נפק"מ להלכה בין "עונה" ל"שומע" בלא ענייה.

ולהלן (סימן ה, סעי' א, וסעי' ה) יתבאר שני יסודות בכללות הדין ד'שומע כעונה':

א. לא אמרינן האי דינא אלא היכא שעיקר המצוה הוא תוכן הדברים, והדיבור אינו בא אלא לבטאות אותו תוכן, וכגון במצות הלל שעיקרה להלל את השי"ת וכל אמירת הדברים אינו אלא לבטאות בהן גוף ההילול, ובכה"ג אמרינן דשייך שיקיים מצות הלל ע"י שחבירו אומר ההילול אף בשמו, דבזה שייך לייחס דברי ההילול אף אליו כאילו הוא אמרן. אבל היכא שכתוב בתורה להדיא לשון 'אמירה' או החיוב הוא

הוא ענין נפרד לעצמו ואין שום קשר בין מה שמשמט מלוה זה למה שמשמט חבירו, לא שייך שאחד יאמר 'משמט אני' אף בשם חבירו, שאין כאן שום ^{אוצר החכמה} שיתוף בתוכן הדבר, וכל אחד צריך לשמט בעצמו החובות שחייבין לו.

וע"פ ב' יסודות אלו יבואר להלן (שם, סעי' ב-ח) דין 'שומע בעונה' לגבי מצוות אלו: **ברכת כהנים, וידוי מעשר, מקרא ביכורים, וידוי דעגלה ערופה, קריאת שמע, ספירת העומר, וידוי על חטאים, וידוי דתפילות יום הכיפורים, אמירת הדברים גבי חליצה, שמיטת כספים, קבלת נדר או שבועה, סיפור יציאת מצרים, והחיוב ד'הגדת לבנך'.**

ג) יש מצוות שיסוד חיובן הוא **גוף השמיעה**, כגון שופר דלדעת הרבה ראשונים זהו יסוד החיוב וכמו שיבואר להלן (סימן ג, סעי' א), ובזה הוי גדר הדברים כצד הראשון שבספק האחרונים, דהשומע מקיים המצוה בעצם מעשה השמיעה ולא משום שע"י השמיעה נחשב אף הוא לתוקע. וכן גבי מצות קריאת המגילה, כדברי הרש"ש דשפיר יוצא ידי חובתו בעצם השמיעה ואינו צריך בזה לדין 'שומע בעונה' שיהא נחשב כאילו קרא בעצמו. אלא דלהלן (שם, סעי' ב) יתבאר דגבי מגילה ישנה אפשרות לקיים המצוה אף בקריאה גרידא בלא שמיעה כלל. ואינו דומה למצות שופר שכל עיקר חיובה בשמיעה, דיסוד חיוב קריאת המגילה נלמד

אמירת הדברים בפיו ממש, ובזה לא נאמר הדין ד'שומע בעונה', דלא שייך לייחס **מעשה** אמירת פיו של חבירו אליו, וכמו דלא שייך שליחות בכל מצוות שחיובן בגופו, דאף שהשליח עושה הדבר מכוחו ובשבילו, אכתי סוף-סוף לא נעשה המעשה בגופו אלא בגוף השליח, וכמו כן הכא אף שחבירו מדבר בשמו, מ"מ אין כאן קיום המצוה שהיא אמירה בפה, שהרי לא נאמרו הדברים בפיו.

ב. לא אמרינן ד'שומע בעונה' אלא במצוות שתוכן עניינם שוה לשניהם, וכגון מצות הלל דעל שניהם מוטל אותו חיוב של הילול, ולכן יכול חבירו להלל בשמו. אבל היכא שתוכן המצוה מתייחס בפרטות לאדם זה, בזה לא שייך שחבירו ידבר בשמו, כגון גבי מצות שמיטת כספים, דמצוה על המלוה לומר 'משמט אני', ואיתא בקהלות-יעקב (פסחים ס"ז, מ, אות ה) דלא אשכחן בזה דין 'שומע בעונה' בשיש כמה מלווין ואחד יאמר 'משמט אני' להוציא כולם יד"ח. והנה הקה"י כתב דהוא לכאורה מסבירא דלא אמרינן דין 'שומע בעונה' במצוות התורה שהאדם צריך לדבר לחבירו. אבל לפי המבואר לעיל שפיר שייך סברת הדין ד'שומע בעונה' אף בהנך מצוות, שהרי אף בדיבור שבין אדם לחבירו אחד מאופני הוא הדיבור בצורה זו. והא דלא אשכחן דין זה גבי שמיטת כספים י"ל משום האי יסוד הנ"ל, דכיון שכל חוב

מ'נזכרים' ונאמרו בה שני אופני קיום:
(א) בקריאה, ואף באופן שאינו שומע כלל
קריאתו. (ב) בשמיעה, ששומע המגילה
מחבירו הקורא אותה מן הספר, ויבואר
להלן דבר זה בארוכה, וכן בירור שיטת
הבה"ג שסובר דאין נשים מוציאות
אנשים, וביאור נפלא בגדר החיוב
לשיטתו לגבי נשים. כמו כן יתבאר על
פי הנ"ל דברי התוספתא בדין חצי עבד
וחצי בן חורין שנתחבטו בה גדולי
אוצר החכמה האחרונים.

(ד) דין המשנה (נרכס מנ ע"ה) גבי ברכת
המוציא וברכת המזון ד"ה **הסבו**
אחד מברך לכולן אינו מדין 'שומע
בעונה', (ולפיכך לא הוכיחה הגמ' (סו"ה
לח ע"ג) מהתם האי דינא.) אלא הוא דרגה
יותר גדולה וכמו שיתבאר להלן (סימן ד,
סעי' א), שיסודו הוא דע"י שהסבו לאכול
יחד נעשו חטיבה אחת והיו כגוף אחד
שאכילתם נחשבת כאכילה אחת, ולכן
כשאחד מברך בשם כולם הווי כולם בגדר
"מברכים" ולא רק מדין 'שומע בעונה'
שגדרו דאחד מדבר בשם חבירו, אלא
הכא הווי כולם בגדר "מברכים" ע"י
שאחד מהן מברך כיון שהן כגוף אחד
חשיבי. ובזה יתבאר נמי גוף הדין
ד"הסבו אחד מברך לכולן", אף
שבברכות הנהנין ליכא לדין 'שומע
בעונה' משום הטעם ד"מי שאכל הוא
יברך", וכל אחד צריך לברך בעצמו,
אלא דב"הסבו" הוי כל אחד כמברך
בעצמו משום האי יסוד.

כמו"כ יתבאר (שם, סעי' ז) דכן הוא גם
הגדר בהא דשליח ציבור
מוציא את הרבים יד"ח בתפילה, דגם
בזה אינו מדין 'שומע בעונה', ולכך לא
הוכיחה הגמ' (ס"ט) מכך האי דינא, אלא
אף הכא הוא גדרו כמו ב"הסבו".
דהציבור מהוויין חטיבה אחת וכשהשליח
ציבור מתפלל בשבילן הווי כולם בגדר
'מתפללים', דתפילת הש"ץ נחשבת
כתפילת כל אחד מהציבור, וע"פ זה
יבואר נמי החידוש המיוחד שמצינו גבי
תפילה, דהש"ץ מוציא יד"ח את העם
שבשדות אף בלא שישמעו כלל את
תפילתו, וכן יבואר בזה דעת רבי יהודה
אליבא דרבי אלעזר בן עזריה לגבי
תפילת מוסף, דיחיד הדר בעיר שיש בה
י' המתפללים תפילת מוסף, פטור
מלהתפלל, אף שכאשר אין בה י'
מתפללים חייב להתפלל מוסף בעצמו.

(ה) **'עונה אמן'**. הוא דין מיוחד היכא
דשייכא עניית אמן, דהעונה נחשב
כמברך בעצמו, ואף זה לא מדין 'שומע
בעונה', אלא הוא דין מיוחד, דע"י עניית
אמן שהוא הסכמה על תוכן הדברים הוי
כ'מברך בעצמו', ואף עדיף ממעלת
המשתתף בדיבור חבירו כ'עונה הללויה'
גבי הלל, שע"י עניית האמן הוי כאומר
בעצמו הברכה אלא שמצא אופן לאומרה
בדרך קצרה, דבמילת 'אמן' נכללת כל
הברכה. אלא דאשכחן בזה מחלוקת
הבבלי והירושלמי בגדר הדברים כמו
שיבואר להלן (סימן ו, סעי' ב). וכן יתבאר

הקורא ולא על השומעים, אלא כפי שיבואר להלן בארוכה, שיסוד הדבר הוא שקריאת התורה בציבור מחייבת שייאמרו ברכות שבח אלו, והיא **חובה כללית** המוטלת על כל שומעי הקריאה, **וחיובם מתקיים ע"י שהקורא מברך**. אבל אין זה מדין 'שומע בעונה', ולכך אין צריך בהן כוונת משמיע ושומע לצאת ידי חובה, אלא רק כוונה לקיום המצוה. והא דרק הקורא יכול לברך יתבאר להלן.

ואותו סוג חיוב הוא גם גבי ז' ברכות דנישואין, ואף שצריך לאומרם בקול רם כדי שישמעו הציבור הברכות, היינו משום שחובת ברכות אלו ליאמר בעשרה, וכשאין עשרה שומעים הרי לא נאמרו הברכות בציבור. ומסוג חיוב זה הוא גם ברכת 'אשר קידש ידיד' דגבי מילה. אלו הן יסודי הדברים, ולפנינו יתבאר בארוכה כל ענין במקומו.

בזה דברי השיטה מקובצת (נרוט נד ע"ב) גבי העונה אמן על ברכת הגומל, דאין צריך כוונת משמיע להוציאו יד"ח, [שתמה ע"ז במשנה ברורה (סי' ריע)].

(ו) **"השומע דברי תורה"**, נחשב אף הוא כלומד בעצמו, ואין צריך בזה לדין 'שומע בעונה' אלא כפי שיבואר להלן (סימן ז, סעי' א), דאף השומע נחשב ללומד, משום ששמיעת דברי תורה היא אחת מצורות דרכי הלימוד, ומשום כך אין צריך בזה כוונת משמיע ושומע לצאת יד"ח, אף היכא שיש עליו חיוב לימוד, וסגי בזה שהשומע מכוון למצוה.

אה"ח 1234567

עוד מצאנו **סוג שביעי** של קיום חובת ברכה ע"י שמיעה שאינו דומה לכל הני ששה עניינים דלעיל. והן ברכות השבח שתיקנו חז"ל גבי כמה מצוות, כגון ברכות קריאת התורה בציבור. ואין בהן חובת גברא פרטית לברך, לא על